

УДК 329.614(477.72)-048.66:351.746.1(47+57)"194/195"
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2023-44-4>

МЕТОДИ БОРОТЬБИ РАДЯНСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ ПРОТИ НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ НА СТАНІСЛАВЩИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-Х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1950-Х РР.

Паска Богдан Валерійович,
*кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри історії України
і методики викладання історії
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
bohdan.paska@pnu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-5452-5254*

Луцик Владислав Васильович,
*студент II курсу ОР «Магістр» за спеціальністю
«Середня освіта (Історія)»
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
vladyslav.lucyk@gmail.com
orcid.org/0009-0001-2399-0743*

Метою дослідження є комплексний аналіз ключових методів боротьби радянських каральних органів проти українського націоналістичного підпілля на території Станіславської області в другій половині 1940-х – першій половині 1950-х рр. **Методологічною основою** статті виступили принципи об'єктивності, історизму, всебічності, наступності, а також комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів.

Результати. Радянські спецслужби використовували під час боротьби проти Організації українських націоналістів (ОУН) і Української повстанської армії (УПА) на території Станіславщини протягом першого повоєнного десятиліття цілий комплекс різноманітних методів. У контексті агентурно-оперативної розробки націоналістичного підпілля активно формувалася мережа інформаторів каральних органів, здійснювалося вербування діючих та заарештованих учасників руху спротиву із їх подальшим застосуванням, створювалися агентурно-бойові групи, які вчиняли злочини проти населення під виглядом бійців УПА. Особливо значну небезпеку для організованого підпілля становили сформовані працівниками Міністерства державної безпеки (МДБ) легендовані проводи, які функціонували практично по всій території Станіславської області, мали на меті виявлення та знешкодження справжніх учасників антирадянського опору. Активна радянська політична пропаганда серед місцевого населення підривала позиції бійців УПА, спричинила значне падіння морального духу та волі до боротьби в їхньому середовищі. Здійснювалася робота щодо виявлення учасників руху, що перебували на легальному становищі. Одним із найбільш підступних методів, використовуваних радянськими спецслужбами, був тиск на підпільників через їхніх родичів, насамперед дружин та дітей.

Висновки. До середини 1950-х рр. збройне націоналістичне підпілля на території Станіславської області зусиллями радянських окупантів було практично повністю придушене. Незважаючи на високу інтенсивність та різноманітність каральної роботи радянських спецслужб на теренах Станіславщини, український національно-визвольний рух продовжував активність протягом тривалого періоду часу, що свідчить про значний рівень героїзму та самопожертви серед повстанців.

Ключові слова: Українська повстанська армія (УПА), Організація українських націоналістів (ОУН), Міністерство державної безпеки (МДБ), радянський режим, агентурно-бойові групи, збройне підпілля.

THE METHODS OF STRUGGLE OF THE SOVIET SPECIAL SERVICES AGAINST THE NATIONALIST UNDERGROUND IN THE STANISLAV REGION IN THE SECOND HALF OF THE 1940S – THE FIRST HALF OF THE 1950S

Paska Bohdan Valeriyovych,
*Candidate of Historical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of History of Ukraine
and Methods of Teaching History
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
bohdan.paska@pnu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-5452-5254*

Lutsyk Vladyslav Vasyliovych,
*Master Student of the speciality
“Secondary Education (History)”
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
vladyslav.lucyk@gmail.com
orcid.org/0009-0001-2399-0743*

The purpose of the study is a comprehensive analysis of the key methods of the struggle of the Soviet penal authorities against the Ukrainian nationalist underground in the territory of the Stanislav region in the second half of the 1940s – the first half of the 1950s. **The methodological basis** of the article was the principles of objectivity, historicism, comprehensiveness, continuity, as well as a complex of general scientific and special-historical methods.

Results. During the struggle against the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) and the Ukrainian Insurgent Army (UPA) in the territory of Stanislav region, the Soviet special services used a complex of various methods during the first post-war decade. In the context of the intelligence-operational development of the nationalist underground, a network of informants of penal authorities was actively formed; active and arrested members of the resistance movement were recruited with their further use; intelligence-combat groups were created, which committed crimes against the population under the guise of UPA fighters. A particularly significant danger for the organized underground was the fake leadership councils (provides) formed by the employees of the Ministry of State Security (MDB), which functioned practically throughout the territory of the Stanislav region, with the aim of identifying and neutralizing the real participants of the anti-Soviet resistance. Active Soviet political propaganda among the local population undermined the positions of UPA fighters, caused a significant drop in morale and will to fight among them. Work was carried out to identify the participants of the movement who were in a legal position. One of the most insidious methods used by the Soviet special services was to put pressure on the underground through their relatives – primarily wives and children.

Conclusions. By the mid-1950s, the armed nationalist underground in the Stanislav region was almost completely suppressed by the efforts of the Soviet occupiers. Despite the high intensity and diversity of the punitive work of the Soviet special services in the Stanislav region, the Ukrainian national liberation movement continued to be active for a long period of time, which indicates a significant level of heroism and self-sacrifice among the insurgents.

Key words: Ukrainian Insurgent Army (UPA), Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), Ministry of State Security (MDB), Soviet regime, intelligence-combat groups, armed underground.

1. Вступ

На завершальному етапі Другої світової війни в результаті наступу Червоної армії вся територія України знову опинилася під радянською окупацією. У західних областях Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) зятій спротив окупантам у середині 1940-х – першій половині 1950-х рр. чинила Українська повстанська армія (УПА); діяло досить розгалужене підпілля Організації українських націоналістів (ОУН), яке спиралося на значну підтримку з боку місцевого населення. На території відновленої Станіславської області ще протягом близько десяти років після вступу окупаційних військ тривала збройна боротьба проти радянської влади. Пануючий режим намагався придушити збройний спротив ОУН і УПА, використовуючи при цьому

насамперед сили спеціальних служб, які виконували роль каральних органів – Народного комісаріату державної безпеки (НКДБ) (до 1946 р.) та Міністерства державної безпеки (МДБ) (1946–1954 рр.). Серед методів радянських спецслужб, які використовувалися проти українського підпілля на Станіславщині, варто виділити агентурно-оперативну розробку, створення легендарних проводів, здійснення пропаганди серед місцевого населення, а також роботу із родичами підпільників.

Метою дослідження є комплексний аналіз ключових методів боротьби радянських каральних органів проти українського націоналістичного підпілля на території Станіславської області в другій половині 1940-х – першій половині 1950-х рр. Зазначена мета передбачає реалізацію

таких завдань: вивчити особливості агентурно-оперативної розробки підпільників, розкрити процес створення легендованих проводів у їхньому середовищі, проаналізувати вплив радянської пропаганди на місцеве населення, а також роботу із родичами бійців УПА. Окремі аспекти такої теми представлені у роботах істориків Володимира Сергійчука (Сергійчук, 2006), Олександра Іщука (Іщук, 2008), Тамари Вронської (Вронська, 2009), Нестора Мизака (Мизак, 2011), Степана Лесіва (Лесів, 2013), Володимира В'ятровича (В'ятрович, 2017), Назарія Розлуцького (Розлуцький, 2018). Однак проблема вивчення методів боротьби проти українського підпілля повоєнної доби саме на теренах Станіславщини ще не стала предметом всебічного дослідження. Методологічною основою статті виступили принципи об'єктивності, історизму, всебічності, наступності, а також комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів.

2. Агентурно-оперативна розробка

Агентурно-оперативна розробка посідала чільне місце в роботі радянських репресивних органів у боротьбі проти українського націоналістичного підпілля в другій половині 1940-х – на початку 1950-х рр. Військові методи мали певний успіх, проте не давали можливості повністю ліквідувати збройний визвольний рух. Для цього було розгорнуто агентурно-оперативні та слідчі апарати, завданням яких було вивчення регіонів; вони мали знати, що відбувається у кожному селі, містечку та місті, особливо ретельно стежили за громадянами, що були більш активними у соціальному плані. Ефективним методом була також амністія для повстанців, оскільки менш вмотивовані бійці УПА на це досить часто погоджувалися (Розлуцький, 2018: 62).

Було організовано мережу інформаторів, які доповідали про все, що спостерігали в певному населеному пункті. Змушували до співпраці членів підпілля, що погодилися на амністію, а також підпільників, які вели тривалу боротьбу і виснажилися за цей період. Утративши віру в перемогу, вони, зрештою, часто йшли на співпрацю з владою. Також радянська влада шантажем змушувала працювати як інформаторів осіб, що здійснили будь-які інші порушення закону; їх називали «сексотами», «донощиками», «агентами». Масово арештовуючи людей, радянській владі вдалося завербувати значну кількість осіб, що були інформаторами.

21 січня 1947 р. за наказом союзних міністерств так звана «ліквідація бандитизму» передавалася в руки Міністерства державної безпеки (МДБ). Координацією цієї роботи займалося новоутворене управління 2-Н. Зокрема, серед завдань, що входили до компетенції цього органу, були такі: 1) захоплення та ліквідація керівників

підпілля та їх «оперативна» обробка; 2) агентурне проникнення у структуру УПА та ОУН; 3) знаходження каналів зв'язку, їх перехоплення і знищення; 4) руйнування морально-психологічного стану вояків за допомогою дій агентів і провокацій; 5) здійснення під виглядом вояків УПА оперативно-бойових дій. Відділ 2-Н займався створенням агентурної мережі інформаторів. Його співробітники намагалися вербувати, як мінімум, по двох селян на кожні 10 дворів. Для того щоб розділити обов'язки між різними силовими структурами, 1 червня 1948 р. Політбюро ЦК КП(б)У видало постанову про те, що МДБ звільнялося від обов'язку несення служби охорони громадського порядку. У результаті надалі займалося наступальними операціями проти повстанців саме МДБ, а на Міністерство внутрішніх справ (МВС) покладалося завдання прикривати населені пункти (Розлуцький, 2018: 63).

Найбільш важливим для успіху радянських спецслужб у боротьбі проти національно-визвольного руху стало вербування діючих та щойно заарештованих членів підпілля. Для успішності ведення агентурної роботи для підпільників, що погодилися на співпрацю, придумували легенди, які мали бути якнайбільше схожими на правду. Цих спецагентів відсилали у підпілля для проведення різної роботи: від збору інформації до ліквідації чи захоплення у полон певних осіб. Значна роль тут належала агентурно-бойовим групам (АБГ), що видавали себе за підпільників і чинили різноманітні злочини проти цивільного населення. Найбільші успіхи мали ті АБГ, до складу яких входили колишні підпільники, адже вони були ознайомлені зі специфікою діяльності націоналістів. Також такі групи часто захоплювали у полон підпільників, які не знали, що їхні колишні побратими вже працюють на окупаційну владу. На останніх етапах діяльності підпілля ОУН створювалися легендовані проводи, що проводили агентурну роботу у середовищі націоналістів.

Більшу частину успішних операцій МДБ проти підпілля було здійснено за допомогою вже завербованих учасників. Якщо підпільника схилили до співпраці, то працівники відповідного управління МДБ старалися використати його якнайшвидше, щоб психологічний стан не встиг стабілізуватися і підпільник не передумав. До прикладу, Станіславського надрайонного провідника «Шварна» було використано в операції проти підпілля вже на третій день після того, як він погодився на співпрацю. По суті, якщо підпільник мав на меті дати фіктивну згоду на співпрацю, щоб використати в майбутньому її для втечі, після здійснення ворожих дій проти своїх колишніх побратимів йому було набагато важче повернутися на нелегальне становище. Як свідчив «Сокіл», спецагентів утримували не у в'язницях, їх поселяли на

околицях м. Станіслава (нині Івано-Франківськ) у цивільних квартирах, тобто можливість втекти і повернутися до підпільників була, але мало хто міг наважитися на це. Підтвердженням служать дані, що із 50 таких спецагентів тільки 13 змогли наважитися на втечу (Мельник, 2014: 259).

У Станіславській області станом на 20 лютого 1950 р. при відділах 2-Н було організовано 3 агентурно-бойові групи, загальна кількість учасників яких становила 20 осіб; це були групи «За радянську Україну» – 6 осіб, «Верховинці» і «Відважні» – по 7 осіб (Мизак, 2011: 9–10). Нарком внутрішніх справ Василь Рясний повідомляв, що станом на червень 1945 р. на території області діяло 11 АБГ у складі 70 учасників. А з 1948 р. розпочалися перші спроби створення легендарних структур, серед яких варто виділити Тлумачький надрайонний провід (Сергійчук, 2006: 76).

Вкрай велику небезпеку для повстанців становили агенти-внутрішники на службі в радянських спецслужбах, що проникали у середовище підпілля. Існував такий поділ агентів за видом діяльності, яку вони мали виконувати: агенти-зв'язківці, що були вкрай цінними, бо завдяки їм бралися під контроль пошта та зв'язкові лінії ОУН; агенти-бойовики, що займалися убивствами, вербуванням тощо; агенти-інформатори, що повинні були збирати дані і передавати інформацію.

У ході операцій МДБ проти оунівців використовувалися також спеціальні препарати. Зокрема, 8 травня 1955 р. у с. Зелена (нині Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл.) радянськими спецагентами «Верещаком» та «Горським» було підсипано в їжу підпільникам «Деркачу» і «Яркому» препарати, що мали тимчасову паралізуючу дію; зрештою, їх було взято в полон. У Станіславській області працівники Управління МБД захопили члена крайового проводу ОУН «Дзвінчука». Вони змусили його організувати зустріч із заступником керівника Солотвинського проводу ОУН «Вернигори» та референтом пропаганди Надвірнянського надрайонного проводу на псевдо «Промінь». Не знаючи про засідку, «Промінь» прийшов на зустріч і був взятий у полон агентурно-бойовою групою разом зі своїм охоронцем «Буком» (Мизак, 2011: 11).

3. Легендовані проводи

Коли підпілля зазнало значних втрат, розпочалося створення працівниками МДБ легендарних проводів. Серед завдань, що лягали на їхні плечі, можна виділити вистежування осіб, які симпатизували ОУН, членів підпілля та місця їхнього перебування, учасників молодіжних націоналістичних організацій, структур легальної мережі ОУН, «націоналістично налаштованої» інтелігенції, греко-католицьких священників. Також вони мали виявляти, хто залишався членом ОУН у середовищі депортованих переселенців.

Працівники МДБ змогли встановити оперативний зв'язок у жовтні 1951 р. з Калуським надрайонним провідником «Шумом», який погодився на співпрацю. Розпочалася агентурна справа «Розгром», що була ключовим етапом щодо знищення підпілля в окрузі. Завдяки даним, які надав «Шум», 13 грудня цього ж року було вбито окружного провідника «Вира», а також крайового провідника на псевдо «Байрак» у с. Сваричів. Далі вже у січні 1952 р. каральні органи знайшли криївку у с. Новосин (нині обидва Калуського р-ну Івано-Франківської обл.), де у бою загинули надрайонний референт Служби безпеки (СБ) Долинщини «Боян» та окружний референт СБ «Сторож». Завдяки діям спецагентів «Гая» та «Гаврила», колишніх кур'єрів Центрального проводу ОУН, було ліквідовано окружну референтуру пропаганди (Ішук, 2008: 29).

Значні втрати у структурі підпілля дали можливість МБД для створення легендарного проводу на Калушині. Вже у березні 1952 р. було розроблено план, згідно з яким потрібно було вивести на контакт підпільників округу. Легендований провід очолював «Іван Гаврилович» (кодове ім'я надрайонного провідника «Шума»), керівником СБ став «Петро Іванович», що до вербування був референтом СБ Городенківського надрайонного проводу ОУН. У процесі створювалися нові структури: Калуський, Долинський, Перегінський, Надвірнянський, Войнилівський, Надвірнянський районні так звані проводи та окружна референтура СБ. 22 квітня цього ж року було захоплено «Гамалія», який був районним провідником, а він своєю чергою дав свідчення на двох підпільників – «Хруща» та «Ведмеда», які були залучені до оперативної роботи як спецагенти «Южний» та «Северний». Вони допомогли знищити інших членів районного проводу та референта СБ Калуського надрайону (Лесів, 2013: 190).

Надалі проводилися ліквідація членів Перегінського та Рожнятівського проводів, у процесі було завербованого та вбито охоронця «Шпака», що був Перегінським районним провідником. Із Калуської округи, що налічувала 188 осіб на серпень 1951 р., зрештою 109 осіб були вбиті, 69 – захоплені у полон, 14 – стали спецагентами, 7 – прийшли з повинною (Лесів, 2013: 186).

Розгром мережі Станіславського округу підпілля ОУН розпочався з моменту захоплення окружного референта пропаганди Михайла Козакевича («Байдєнка») і залучення його до роботи як агента. Після того, як підпільник погодився на співробітництво, у складі АБГ він допоміг захопити керівників, що були підлеглі округу районів та надрайонів, які своєю чергою теж змушені були погодитися на співпрацю. Зрештою, в такий спосіб активності підпілля Станіславського округу прийшов кінець (Мельник, 2014: 190).

На чолі легендарного Войнилівського районного проводу ОУН було поставлено спецагента МДБ «Гаврила» та двох агентів-бойовиків «Гая» і «Михайла», що повинні були виявляти членів ОУН у своєму регіоні. На Долинщині такий же фальшивий провід було доручено спецагентам «Відважному» і його напарнику «Стефану». «Відважний» був членом ОУН і знав багато цінної інформації, зокрема про інших учасників підпілля. Група діяла в Болехівському районі. Легендований районний провід у селищі Вигода (нині Калуського р-ну) очолили спецагент «Данило» та агенти-бойовики «Коваль» і «Петро». Вони намагалися вийти на полковника УПА, командира воєнної округи «Говерла» Миколу Твердохліба («Грома»). Перегінський легендарний районний провід віддавався під керівництво спецагентів «Зенка» та «Якова»; вони обоє були колишніми підпільниками, підтримували контакт із групою крайового проводу ОУН «Ярого» і це, зрештою, було використано, щоб вийти на «Грома». Легендований провід у м. Надвірна був відданий під керівництво спецагенту «Любомиру» та бойовику «Іванку». «Любомир» був до 1951 р. членом підпілля і очолював виробничо-пропагандистську діяльність Надвірнянського надрайонного проводу. Він був особисто знайомий із «Громом», «Соколом» та іншими провідниками УПА (Мизак, 2011: 80).

4. Пропаганда серед населення

Важливим методом боротьби проти підпілля була пропаганда серед населення. У січні 1945 р. Станіславським обласним комітетом КП(б)У було направлено у райони області для проведення політичної роботи серед населення бл. 300 членів партії. За 2 місяці було проведено 314 мітингів, 1 284 зібрань, 8 227 індивідуальних співбесід, загалом було охоплено місцеве населення в кількості 472 800 осіб. Радянські джерела вказують, що в результаті здійсненої пропаганди з повинною з'явилося з 20 січня по 20 лютого 1945 р. бл. 8,7 тис. членів підпілля (Махов, 1966: 127–128).

У навчальному посібнику для працівників радянських секретних служб його автор підполковник Махов наводить приклад дієвості пропаганди. У с. Озеряни Станіславської області місцевий житель з прізвиськом Міцний звернувся у місцевий відділ НКВС із такими словами: «Мій син, Міцний Василь – бандит, прийдіть і заберіть його. Я йому кілька раз казав, щоб він явився з повинною. Мені це набридло, час покінчити з бандитами і жити спокійно» (Махов, 1966: 129).

Радянські органи спецпризначення також проводили роботу щодо виявлення членів національно-визвольного руху, що проживали легально і не вели підпільного способу життя. У 1949 р. працівниками каральних органів було виявлено одну

з таких груп, що складалася з оунівців, які жили легально у м. Станіслав. Інформацію радянській владі надала агентурна мережа, яка повідомила, що ці особи пов'язані з підпільником на псевдо «Марко». Була розроблена спецоперація, у результаті якої «Марко» було взято в полон живим. Уже під час допиту оунівець повідомив, що він спочатку керував пропагандою надрайонного проводу ОУН, а згодом очолив і міську організацію. Він говорив, що йому вдалося дістати типографічний шрифт, викрадений у редакції обласної газети «Прикарпатська правда». Працюючи на локомотиворемонтному заводі слюсарем, він виробив типографічний станок, який був встановлений у підземному укритті у садибі підпільника Гуцуляка. Зброєю їх забезпечував член ОУН Габрутия, що перебував на посаді дільничного міліції Станіславського району; він також надавав свою квартиру в якості укриття. За допомогою цієї інформації працівники МДБ виявили таємну схованку і захопили так званих «бандитів». У результаті дій, проведених каральними органами в рамках справи, було заарештовано 40 осіб, а 7 оунівців, що чинили спротив, були вбиті. Слідство встановило, що «Марко» збирав детальні дані щодо членів партії для їхньої ліквідації у майбутньому, допомагав йому в цьому такий собі Трач, що також був членом ОУН і працював у гаражі обласного комітету партії на посаді бухгалтера. Трача в результаті також було арештовано (Бурдин та ін., 1955: 82–84).

5. Тиск через родичів

Радянська репресивна система здійснювала тиск на підпільників за допомогою родинних зв'язків. Це міг бути тиск через дітей, дружину, чоловіка, батьків чи інших родичів та близьких людей. Використовувалися в цьому контексті різні методи: вербування, арешти, використання шантажу, депортація осіб, що мали певні зв'язки з підпільником. Для описання цього явища використовують термін сімейне заручництво. Першочерговим об'єктом репресій були дружини керівників підпілля. І тут ідеться не тільки про вербування, шантаж життям і здоров'ям дітей чи арешти, адже було чимало випадків убивств жінок працівниками радянських каральних органів.

Дуже важливим напрямом політики, яку проводили радянські репресивні органи щодо повстанців, було також вербування членів родини і подальший вплив через них на повстанців. Щоправда, така тактика була малоефективною, бо вкрай невелика кількість родичів погоджувалась на таку співпрацю. Навіть якщо хтось і погоджувався, то такі люди з великою долею ймовірності за першої зручної нагоди втікали у підпілля. Саме через таку тактику радянських спецслужб у проводу руху спротиву були значні застереження щодо зустрічей із сім'ями і рідними, які були на

легальному становищі. Для радянських органів стеження за сім'ями повстанців було загально-прийнятною стратегією виявлення бійців УПА та схилення їх до здачі або вербування. У справах на повстанців, особливо їх керівного складу, мала обов'язково міститися інформація про місце проживання, всі родинні зв'язки; також встановлювалися родичі, що вже були репресованими, яких можна було використати для будівництва агентури.

Показовим прикладом є Роман Тучак («Клим»), що був референтом Коломийської СБ ОУН. Його дружину Надію Кульчицьку в 1951 р. захопили в полон під час однієї з акцій МДБ. Радянські силовики вирішили схилити до співпраці повстанця саме через дружину. За два тижні після того, як Надія потрапила в полон, «Клим» написав листа полковнику МДБ Захарову. Він повідомив, що знає про те, що одна із захоплених жінок жива; якщо це його дружина, то він готовий до співпраці. Щоб переконати Захарова, він погодився видати одного з керівників націоналістичного підпілля у терені. Після того, як лист потрапив за призначенням, почалася операція під назвою «Перехоплення». Цією операцією керував особисто міністр державної безпеки УРСР Микола Ковальчук, а участь у ній брали очільники МДБ СРСР. Між Романом та Надією відбувалося листування, яке контролювали працівники МДБ, але в міру, щоб «Клим» не запідозрив підступності. Дружина описувала йому, як вони проводили час, потім як їх оточили і своє потрапляння у полон, писала, що хоче звичайного і спокійного життя: «Мені згадується наше щасливе, хоч і бідне життя... Чому ми не можемо жити далі разом, як колись щасливо...». В іншому листі вона тиснула на батьківські почуття Романа: «Ти ж батько маленької дитини, яка залишилася беззахисною... Не залишай мене в такому становищі, я вірю, що ти все ж мене послухаєш. Зроби це для мене, зроби це для маленької дитини». Листи Р. Тучака до дружини були наповнені схожим емоційним забарвленням (В'ятрович, 2017: 331–334).

Територію, на якій працював Р. Тучак, було довірено досвідченим агентам МДБ. Першими за допомогою «Клима» було вбито провідників «Сірого» та «Кошового». У звітах МДБ вказується, що завдяки «Тарасу Степановичу» (радянське кодове ім'я Р. Тучака) було знищено Коломийський окружний, надрайонний і районний проводи ОУН, у результаті агент сам очолив підпілля на Коломийщині. Із часом Романа почали підозрювати його охоронці – «Когут» та «Голуб». Зрадник організував на них засідку: «Голуба» було вбито, а «Когут» втік і надав СБ ОУН інформацію, що кидала тінь на «Клима». Найбільші результати Р. Тучак приніс для радянських спецслужб у 1952 р. За літній період було вбито і захоплено 52 підпілльників, ліквідовано

районні проводи – Яблунівський, Вижицький, Буковинський, Кутський, Буковинський, Жаб'ївський, Косівський; 5 кущових груп і 5 сільських груп ОУН. Усього протягом 1952 р. було ліквідовано або взято у полон 85 членів підпілля. Операція «Перехоплення» тривала до 1953 р., і зрештою її було припинено через допущені окремі помилки з боку МДБ і Р. Тучака. Від початку операції і до кінця 1952 р. було захоплено або вбито 172 учасників національно-визвольного руху. Згодом Р. Тучак та Н. Кульчицька отримали квартиру на проспекті Перемоги у Києві; він працював на заводі і дожив до 2000 р. (В'ятрович, 2017: 335).

Найчастіше в контексті впливу на повстанців через сім'ю використовувалися батьківські почуття повстанців. Розшукуючи Миколу Твердохліба («Грома»), радянські силовики змогли дізнатися, що Ольга Герасимович, яка була його дружиною, із переходом у підпілля залишила власного чотирирічного сина Ярему на виховання сестрі Іванні Герасимович. Останню в 1949 р. через контакти з повстанським рухом виселили в Хабаровський край, а сина «Грома» відправили до дитячого будинку в м. Рогатин. Там син був сфотографований з різних ракурсів. Фото було відправлено «Грому» разом із листом, написаним почерком сина вчителем. У такий спосіб радянські силовики прагнули схилити його до співпраці. Варто зауважити, що «Грім» планував викрасти сина з дитячого будинку. Схожою доля була і в дітей повстанців В. Лівого («Йордана») та Дарії Цимбаліст («Олі»). «Йордан» дав наказ Ярославу Томину («Віктору»), що був референтом Надвірнянського надрайонного проводу СБ ОУН, визволити дітей, які перебували у дитячому будинку м. Станіслава. Однак ця акція не мала успіху. Як бачимо, у боротьбі з УПА радянська влада використовувала будь-які доступні їй методи, включаючи репресії проти сімей підпілльників. Це були як арешти, так і виселення людей, що були пов'язані з повстанцями. Широко розповсюдженим було явище використання рідних і близьких вояків в агентурно-розвідувальних цілях (Вронська, 2009: 346).

6. Висновки

Радянські спецслужби використовували під час боротьби проти ОУН і УПА на території Станіславщини протягом першого повоєнного десятиліття цілий комплекс різноманітних методів. У контексті агентурно-оперативної розробки націоналістичного підпілля активно формувалася мережа інформаторів каральних органів, здійснювалося вербування діючих та заарештованих учасників руху спротиву із їх подальшим застосуванням, створювалися агентурно-бойові групи, які здійснювали злочини проти населення під виглядом бійців УПА. Особливо значну небезпеку для організованого підпілля становили сформовані

працівниками МДБ легендовані проводи, які функціонували практично по всій території Станіславської області та мали на меті виявлення та знешкодження справжніх учасників антирадянського опору. Активна радянська політична пропаганда серед місцевого населення підривала позиції бійців УПА та спричинила значне падіння морального духу та волі до боротьби в їх середовищі. Здійснювалася робота щодо виявлення учасників руху, що перебували на легальному

становищі. Одним із найбільш підступних методів, використовуваних радянськими спецслужбами, був тиск на підпільників через їхніх родичів, насамперед дружин та дітей. Незважаючи на високу інтенсивність та різноманітність каральної роботи радянських спецслужб на території Станіславщини, український національно-визвольний рух продовжував активність протягом тривалого періоду часу, що свідчить про значний рівень героїзму та самопожертви серед повстанців.

Література:

1. Бурдин Л., Хамазюк И., Прудько С., Кулешов Н. Подрывная деятельность украинских буржуазных националистов против СССР и борьба с ними органов государственной безопасности. Москва, 1955. 162 с.
2. В'ятрович В. Україна. Історія з грифом «Секретно». Харків : КСД, 2017. 512 с.
3. Вронська Т. Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин «ворогів народу» в Україні (1917–1953 рр.). Київ : Інститут історії України НАН України, 2009. 486 с.
4. Ішук О. Розшук органами Державної Безпеки УРСР керівника Головного осередку пропаганди ОУН(б) Петра Федун у 1944–1951 рр. Київ, 2008. 66 с.
5. Лесів С. Заходи МДБ щодо ліквідації підпілля ОУН на теренах Калуської округи в 1951–1952 рр. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2013. Ч. 24. С. 185–195.
6. Махов. Подрывная деятельность украинских буржуазных националистов и борьба с ними органов государственной безопасности Украинской ССР в период Великой Отечественной войны. Киев, 1966. 168 с.
7. Мельник П. Вогні повстання. УПА на відтинку Чорного Лісу (1943–1945). Калуш : Карпатський акцент, 2014. 272 с.
8. Мизак Н. Поцілунок Юди. Агентурна робота МДБ, МВС проти ОУН, УПА. Чернівці : Прут, 2011. 222 с.
9. Розлуцький Н. Боротьба радянського режиму проти українського визвольного руху на території Станіславської області (1944–1956 рр.): військовий аспект. 2018. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Rozlutskyi_Nazarii/Borotba_radianskooho_rezhymu_proty_ukrainskooho_vyzvolnoho_rukhu_na_terytorii_Stanislavskoi_oblasti_19/ (дата звернення: 25.10.2023).
10. Сергійчук В. Тавруючи визвольний прапор. Діяльність агентури та спецбоїв НКВС–НКДБ під виглядом ОУН–УПА. Київ : ПП Сергійчук М.І., 2006. 181 с.

References:

1. Burdin, L., Khamazyuk, I., Prudko, S., Kuleshov, N. (1955). Podrivnaya deyatel'nost' ukrainskikh burzhuaznykh natsionalistov protiv SSSR i borba s nimi organov gosudarstvennoi bezopasnosti [Subversive activities of Ukrainian bourgeois nationalists against the USSR and the fight against them by state security agencies]. Moscow. 162 p. [in Russian].
2. Viatrovych, V. (2017). Ukraina. Istoriia z hryfom «Sekretno» [Ukraine. History with the label “Secretly”]. Kharkiv: KSD. 512 p. [in Ukrainian].
3. Vronska, T. (2009). Zaruchnyky totalitarnoho rezhymu: represii proty rodyn «vorohiv narodu» v Ukraini (1917–1953 rr.) [Hostages of the totalitarian regime: repression against the families of “enemies of the people” in Ukraine (1917–1953)]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 486 p. [in Ukrainian].
4. Ishchuk, O. (2008). Rozshuk orhanamy Derzhavnoi Bezpeky URSR kerivnyka Holovnoho oseredku propahandy OUN(b) Petra Feduna u 1944–1951 rr. [The search by the State Security of the Ukrainian SSR for the head of the Main Propaganda Center of the OUN(b) Petro Fedun in 1944–1951]. Kyiv. 66 p. [in Ukrainian].
5. Lesiv, S. (2013). Zakhody MDB shchodo likvidatsii pidpillia OUN na terenakh Kaluskoï okruhy v 1951–1952 rr. [Measures of the Ministry of Internal Affairs to eliminate the underground of the OUN in the territory of the Kalush district in 1951–1952]. *Galicia: Scientific, Cultural and Educative, Local Lore Periodical*, P. 24, pp. 185–195 [in Ukrainian].
6. Makhov. (1966). Podrivnaya deyatel'nost' ukrainskikh burzhuaznykh natsionalistov i borba s nimi organov gosudarstvennoi bezopasnosti Ukrainiskoi SSR v period Velikoi Otechestvennoi voini [Subversive activities of Ukrainian bourgeois nationalists and the fight against them by the state security agencies of the Ukrainian SSR during the Great Patriotic War]. Kyiv. 168 p. [in Russian].

7. Melnyk, P. (2014). Vohni povstannia. UPA na vidtynku Chornoho Lisu (1943–1945) [In the fires of the rebel. UPA in the area of the Black Forest (1943–1945)]. Kalush: Karpatskyi aktsent. 272 p. [in Ukrainian].
8. Myzak, N. (2011). Potsilunok Yudy. Ahenturna robota MDB, MVS proty OUN, UPA [Yudas' kiss. Agent work of MDB, MVS against OUN, UPA]. Chernivtsi: Prut, 2011. 222 p. [in Ukrainian].
9. Rozlutskyi, N. (2018). Borotba radianskoho rezhymu proty ukrainskoho vyzvolnoho rukhu na terytorii Stanislavskoi oblasti (1944–1956 rr.): viiskovyi aspekt [The struggle of the Soviet regime against the Ukrainian liberation movement on the territory of the Stanislav region (1944–1956): military aspect]. Retrieved from: https://chtyvo.org.ua/authors/Rozlutskyi_Nazarii/Borotba_radianskoho_rezhymu_prot_y_ukrainskoho_vyzvolnoho_rukhu_na_terytorii_Stanislavskoi_oblasti_19/ (Last accessed: 25.10.2023) [in Ukrainian].
10. Serhiichuk, V. (2006). Tavriiuchy vyzvolnyi prapor. Diialnist ahentury ta spetsboivok NKVS–NKDB pid vyhliadom OUN-UPA [Dishonoring the liberation flag. Activities of agents and special forces of the NKVD–NKGB under the guise of OUN-UPA]. Kyiv: PP Serhiichuk M.I. 181 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.10.2023
The article was received 20 October 2023